

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou

Historické vědy – pravěká a raně středověká archeologie

Martina K o t k o v á

**Kulturněhistorický obraz severozápadních Čech
a saského Polabí v raném středověku:
na příkladě hrnčířství a fortifikačního stavitelství**

**Cultural-historic development in the north-western Bohemia
and Saxon-Elbe valley in Early Middle Ages – case studies from
ceramics production and fortification architecture**

Teze disertační práce

vedoucí práce - Prof. PhDr. Jiří Sláma, CSc.

2012

Předkládaná práce se zabývá možnostmi komparace raně středověkých hmotných pramenů po obou stranách Krušných hor, resp. na území severozápadních Čech a spolkové země Sasko. V části, která se věnuje keramice, je kladen důraz na pramennou kritiku a následně interpretaci nově provedených přírodovědných rozborů nádob tzv. zabrušanského okruhu. K detailnímu studiu bylo vybráno 45 střepů z 5 saských a 3 českých lokalit. Podle dosažených výsledků přírodovědných analýz je možné vydělit zkoumané artefakty do dvou základních skupin, přičemž se až na výjimky výrazně odlišují nálezy z německých a českých lokalit. Můžeme tak více upřesnit kladení otázek ohledně distribučních mechanismů hrncířského zboží. Toto téma má význam i z obecného metodického hlediska, neboť výsledky chemicko-mineralogických rozborů podstatným způsobem posunují možnosti studia raně středověké keramiky. Druhá část práce je v podstatě bilancí archeologického výzkumu raně středověkých hradišť, a to s důrazem na saské Polabí. Co se týče časového vymezení, sledován je zejména vývoj v 10. století (jak u keramiky, tak u hradišť).

Pro raný středověk je na území severně od Krušných hor doložena přítomnost slovanských skupin Daleminců a Nisanů patřících ke kmeni Srbů. V severozápadních Čechách vznikla ze starších sídelních oblastí knížectví Lemuzů, Lučanů, Děčanů a Litoměřiců. V průběhu první poloviny 10. století došlo k výrazným změnám, které ve spojitosti s územní expanzí přemyslovského panství předznamenaly další vývoj severozápadních Čech. Víceméně souběžně byla oblast mezi Sálou, Muldou, Labem a Nisou postupně začleněna do sasko-franské (otonské) říše. V této souvislosti se do popředí bádání dostává budování kastelánské správy v Čechách a tzv. „Burgwardorganisation“ v části dnešního Německa osídleného původně slovanským obyvatelstvem. Pravděpodobně již do tohoto období spadá zájem Přemyslovců o prostor severně od Labských pískovců s centrem v Doníně. Pro léta 984/985 až 987 je na základě svědectví písemných pramenů předpokládáno krátkodobé obsazení hradu Míšně vojskem českého knížete Boleslava II. Mezi severozápadními Čechami a dnešním Saskem existovaly již od pravěku úzké kontakty. Až do 12. století byla bariéra Krušných hor překonávána po dvou typech cest: suchozemské a vodní. Vedle zmíněné labské vodní cesty je doložena nejstarší, až do počátku 12. století jediná suchozemská stezka vedoucí přes Nakléřovský průsmyk, pro niž se užívá označení chlumecká stezka nebo srbská cesta.

Geograficky vzdálené analogie v rámci raně středověké keramiky na území dnešního Saska a severozápadních Čech zaujaly badatele po obou stranách hranice již před několika desetiletími. Není pochyb o obousměrném charakteru těchto vazeb, ať jde o importy, přímé nápodoby či tušené ohlasy. V literatuře o raně středověké keramice v severozápadních Čechách zaujímalo srovnávací studium s okolními oblastmi vždy podstatné místo. Zejména Z. Váňa se ve svých pracích věnoval kontaktům mezi českou a východoněmeckou oblastí (slovanskými oblastmi mezi Labem, Sálou a Odrou) a jejich odrazu v keramickém materiálu, respektive celkově v hmotné kultuře.

Pozornost zaměříme první řadě na doklady a stopy těchto jevů severně od svahů Krušných hor, tedy těch, jimž je přičítán český původ. V poslední době tuto debatu výrazně oživil Arne Schmid-Hecklau svými studiiemi a následně monografií o výsledcích zpracování výzkumu míšeňského hradu. Avizovaný výskyt severozápadočeské keramiky v dendrochronologicky datovaných nálezových situacích vzbudil u českých odborníků velké očekávání ohledně celkového vyhodnocení výzkumů, které by nabízelo možnost přenosu absolutních dat na severozápadočeské nálezové kontexty a umožnilo stanovit počátky regionálních keramických skupin. Na základě výskytu údajné keramiky českého původu v Míšni se otevírá diskuse o mechanismech její distribuce, která bude tématem úvodní části hlavního oddílu práce.

Představa o vývoji raně středověké keramiky 9. - 11. století v severozápadních Čechách, na kterou se A. Schmid-Hecklau odvolává, je formována v první řadě na základě srovnání souborů z „kmenových“ center a nejstarších sídelních horizontů přemyslovských správních hradů. Základní oporu studia zdejší středohradištní a mladohradištní keramiky představují podrobné soupisové práce J. Bubeníka, Z. Váni a M. Zápotockého, kteří z celkové hrnčířské produkce vyčlenili a zmapovali prostorový rozptyl jednotlivých regionálně specifických keramických typů v Poohří, dolním Polabí a Pobělí. Vydělené skupiny jsou popsány podle názvů centrálních či eponymních lokalit. Hovoříme o zabrušanském typu, litoměřickém typu a libočanském typu. V míšeňských souborech keramiky lze však podle mého názoru nalézt pouze minimum kusů, které lze jednoznačně ztotožnit s výrobky pocházejícími ze severozápadních Čech. Striktně vzato, jedině zabrušanská keramika představuje paralelu mezi hrnčířským zbožím distribuovaným v Sasku a v severozápadních Čechách, zejména v Pobělí. Právě této skupině nádob, kterou lze na základě

specifických znaků dobře rozpoznat mezi ostatní keramickou produkcí, připadá významná role při kontaktním studiu.

Právě debata o rozšíření zabrušanské keramiky, jejíž geografický rámec zaujímá část severozápadních Čech a saského Polabí, je meritem předkládané práce. Za její výrobní centrum bývá již tradičně pokládáno hradiště v Zabrušanech či jeho okolí, odkud měla být keramika distribuována do okolních oblastí.

Text je strukturován do několika základních podkapitol počínajících shrnutím dostupných údajů o zabrušanské keramice, na jejichž základě budou představeny teoretické interpretační možnosti jejího rozšíření. Z nich vyplývají základní otázky, jejichž zodpovězení umožňuje přiblížit se k interpretaci rozšíření keramiky. Z tohoto důvodu bylo přistoupeno k výběru několika zástupců zabrušanské keramiky z různých lokalit – z české i německé strany. Vybrané fragmenty byly nejprve makroskopicky porovnány, poté studovány pomocí přírodovědných metod. Výsledky provedených analýz umožnily zúžit škálu výkladových možností výskytu zabrušanské keramiky na tak širokém území. Závěrem pak chceme upozornit na postavení této keramiky v severozápadočeské produkci a diskutovat přínos zabrušanské keramiky pro studium regionalizace a specializace keramické výroby. Keramiku se tedy pokusíme chápat zejména na základě jejích fyzických a kulturních vlastností, které je nutno nahlížet v sociálním kontextu.

Keramiku výjimečné výzdoby a tvaru vydělil mezi nálezy na hradišti v Zabrušanech Z. Váňa již v 50. letech 20. století a nazval ji zabrušanským typem (současným bádáním označovanou za tzv. zabrušanský keramický okruh). Charakteristickou ukázkou tohoto zboží je dvojkónický hrnec, s více nebo méně ostře zalomenou výdutí v horní části nádoby, méně často se vyskytují láhve, mísy a nízké cylindrické tvary, pravděpodobně pokličky. Na tento tvar se váže nad lomem umístěná výzdoba sestávající zejména z různých tvarů „větévkovitých“ kolků zpravidla v kombinaci s vodorovnými rýhami zdůrazňujícími lom nádoby. Dalším důležitým znakem nádob zabrušanského typu je profilovaný okraj se zdůrazněnou dolní i horní hranou a s prožlabenou vnější ploškou.

Při aktuální bilanci bylo v obou oblastech evidováno 71 lokalit s nálezy zabrušanské keramiky. 50 lokalit se nachází v severozápadních Čechách a 15 v saském Polabí. Vzhledem k druhu nalezišť lze pozorovat značné rozdíly. Zatímco v Čechách byla zabrušanská keramika nalezena v hrobech, ve vesnických areálech i v prostoru

hradišť, je v Sasku dosud převážně známa z hradišť. Toto pozorování ovšem může být výrazně zkresleno nevyrovnaným stavem výzkumu. Na mapě výskytu zabrušanské keramiky můžeme tedy pozorovat její výraznou koncentraci v oblasti mezi Krušnými horami a Českým středohořím, respektive v Pobělí. O něco méně je zastoupena na Litoměřicku, kde je zastoupena zejména jednotlivými kusy z pohřebišť. Minimální doklady jsou známy ze Žatecka. Vedle takto vymezené koncentrace lze jmenovat několik vzdálených příkladů z Budče a z Bezemína. V Sasku registrujeme zabrušanskou keramiku zejména v oblasti mezi řekami Muldou a Labem. Na základě provedené bilance byl na několika lokalitách severně od Krušných hor zjištěn výrazně vyšší podíl zabrušanské keramiky, než bylo doposud v literatuře uváděno. Pozornost přitahuje zejména evidence velkého množství tohoto zboží na hradě Zehren - Burgberg. Překvapivé zjištění vyššího podílu zabrušanské keramiky v nálezových souborech v saském Polabí si žádá nové pokusy o interpretaci. Na základě dosavadní evidence většího počtu lokalit s vyšším zastoupením zabrušanské keramiky nalezené v různých sídelních kontextech (areálech) označuji pracovně za primární oblast její výroby severozápadní Čechy, region Bílinska.

Oblast rozšíření zabrušanské keramiky severně od Krušných hor v saském Polabí představuje nápadný protiklad k poměrům ve středních Čechách, kde shledáváme jen ojedinělé doklady těchto nádob. Tento rozdíl je o to nápadnější, že české Podkrušnohoří a jádro České kotliny byly vzájemně snadněji dostupné než oblasti oddělené Krušnými horami. A dlužno dodat, že české regiony byly na základě historiografických poznatků součástí jednoho politického útvaru, lhostejno, zda uvažujeme o datování zabrušanské keramiky pro období „předpřemyslovských“, nebo sjednocených boleslavských Čech. Shromážděné údaje napovídají, že se zabrušanská keramika vyskytovala v dlouhém intervalu zhruba od druhé poloviny 9. do poloviny 11. století. Doba jejího užívání by pak představovala až cca 200 let. Jsme-li jen rámcově schopni postihnout horní mez výskytu zabrušanské keramiky, větší obtíže jsou spojeny se stanovením dolní hranice jejího výskytu. S jistotou je možné pouze konstatovat, že prozatím se nám nedostávají žádné pevné opory pro přesnější časové vymezení počátku výskytu zabrušanské keramiky.

Mapa výskytu zabrušanské keramiky po obou stranách Krušných hor nabízí několik výkladových možností. Distribuci keramických nálezů lze rozdělit do tří základních kategorií: první představuje „transfer výrobků“, druhou „transfer výrobců

příp. obecně osob“ a třetí „transfer know-how“ konkrétní keramické výroby, ke které mohlo nejpravděpodobněji dojít na základě prvních dvou jmenovaných možností.

Cílem našeho bádání je zjištění dílenského původu zabrušanské keramiky v různých oblastech. Na základě mapy znázorňující kvantifikaci nálezů se totiž musíme ptát po centrech výroby zabrušanské keramiky a po důvodech hypotézy předpokládající její jediné výrobní středisko na eponymním hradišti v Zabrušanech, odkud měla být dále distribuována do dalších míst. S touto otázkou souvisí i postihnutí distribučních mechanismů v rámci jednotlivých oblastí výskytu. Znovu si položíme otázku: Proč však překračuje výskyt keramiky Krušné hory a nezasahuje výrazněji na jih do užšího centra přemyslovských Čech. Z tohoto důvodu, jak již bylo zmíněno, byl podroben výběr zástupců zabrušanské keramiky z několika českých a saských lokalit archeologickému makroskopickému popisu a následně přírodovědným analýzám.

Z pohledu archeologie byla řešena základní otázka, zda lze rozpoznat rozdíly mezi zlomky zabrušanské keramiky ze severozápadních Čech a saského Polabí z různých oblastí jejího výskytu. Jelikož se vybrané zlomky zabrušanské keramiky na základě makroskopického posouzení jeví jako stejnorodé, připadl velký význam přírodovědným analýzám, které překvapivě ukázaly zásadní rozdíly v mineralogicko-petrografickém a geochemickém složení vybraných zlomků. Ty lze následně – jsme-li už poučení - z části postřehnout i makroskopicky. Lepší možnost rozpoznání případných rozdílů nabízejí zejména tzv. nábrusy vzniklé na řezu po odebrání vzorku ke zhotovení výbrusu. To se týká zejména podílu slídy a některých druhů neplastických složek. Získané mineralogické poznatky mohou v budoucnu přispět k makroskopickému vyhodnocení zabrušanské keramiky - například by bylo možné opatrně s určitou pravděpodobností předpokládat na základě vysokého obsahu slídy na povrchu a lomu střepu českou provenienci. Ani detailní makroskopické posouzení však nemůže přírodovědné analýzy nahradit beze zbytku.

Pomocí mineralogicko-geochemických analýz byly zjištěny technologické rozdíly zkoumaných vzorků, na jejichž základě lze studované kusy rozdělit do dvou základních skupin. Odhlédneme-li od několika výjimek, představují zlomky pocházející z lokalit jižně a severně od Krušných hor dvě svébytné skupiny. Tato skutečnost nasvědčuje existenci dvou (nebo více) produkčních regionů. Prokázána tak tedy byla lokální výroba zabrušanské keramiky po obou stranách Krušných hor.

Přírodovědné zkoumání keramické hmoty a její následné vyhodnocení na základě geologických map a odborné literatury dovoluje vyloučit možnost původu většiny zlomků, přesněji nádob, nalezených v saském Polabí z oblasti Bílinska. S vysokou pravděpodobností lze tento závěr vztáhnout i na další případné produkční regiony v severozápadních Čechách, jistotu však mohou přinést teprve srovnávací analýzy vzorků z dalších lokalit. Na základě tohoto podstatného zjištění bylo možné vyloučit „transfer výrobků“, tedy zejména rozšíření keramiky do saského Polabí obchodem ze severozápadních Čech. Ostatní možnosti této kategorie (např. kořist, dar, věno) se jeví vzhledem k množství keramiky severně od Krušných hor jako irelevantní.

Ze všech uvažovaných možností jsme se při interpretaci výskytu většiny analyzovaných zlomků nakonec přiklonili k rozšíření zabrušanské keramiky jako „transferu výrobců, případně obecně osob“. V rámci této kategorie se nám jako nejpravděpodobnější vysvětlení jeví přesídlení obyvatel ze severozápadních Čech do saského Polabí. Činnost potulných hrncířů byla vyloučena zejména z důvodu relativně uzavřeného území, pro které by zabrušanské zboží produkovali. Přiblížit se historickému pozadí, na kterém mohlo dojít k přesídlování, bylo v podstatě nemožné. V dostupných písemných pramenech nejsou zaznamenány žádné události, se kterými by bylo možné předpokládaný přesun obyvatel spojit. Příklady z jiných evropských regionů ovšem dokládají, že se v raném středověku nejednalo o ojedinělou záležitost. Díky své specifčnosti stojí zabrušanská keramika v popředí otázek souvisejících se stanovením počátků regionalizace raně středověké keramiky v severozápadních Čechách. Datování zabrušanské keramiky však nadále zůstává problematické. Přestože nelze jednoznačně vyloučit její počátky již v období druhé 9. poloviny století, respektive přelomu 9. a 10. století, tedy před přemyslovským zábořem severozápadních Čech, pevnými oporami disponujeme ovšem až pro období kolem poloviny 10. století.

Druhý oddíl práce týkající se hradišť v zásadě nové poznatky nepřináší. Jeho cílem bylo zasadit lokality, v nichž registrujeme zabrušanskou keramiku, do širšího sídelně-historického rámce. Je pozoruhodné, že v 10. století jsou v blízkosti postupně opuštěných „kmenových“ hradišť zakládána nová hradiště, která nevykazují vůči starším objektům žádné rozdílné co do strategické kvality zvolené polohy. Domníváme se tedy, že je potřebné pojednat daný jev i z jiných úhlů pohledu než z čistě vojenského. I v tomto případě se nabízí spojení se změnou sociálních poměrů,

případně procesem etablování nové elity, která výstavbou nových hradů demonstrovala politickou moc a prestiž.

O významu diskuse o funkci a příčinných souvislostech vzniku raně středověkých hradů není nejmenší pochyby. Ve středoevropském kontextu jsme ovšem namnoze schopni předkládat pouze více či (spíše) méně důvěryhodné hypotézy. Je všeobecně známo, že valnou většinu opevněných lokalit nedokážeme datovat s takovou přesností, abychom mohli jejich založení a zánik zasadit do určitého historického kontextu, kusým způsobem zprostředkovaného dobovými písemnostmi. Nemluvě o bezradnosti při snaze definovat funkce takových sídel jinak než (snad až příliš obecnými) slovy *pevnost* (s důrazem na vojenský aspekt), *správní centrum*. V případě konkrétních lokalit lze sotva vést přesnou dělicí linii mezi kmenovým centrem, refugiem, strážním bodem apod. Často žehráme na nedostatečně poznanou chronologii keramiky a nekriticky se upínáme k jejímu ještě podrobnějšímu typologickému třídění, aniž bychom měli jistotu, že tím dosáhneme kýženého výsledku, tj. rozdělení dnešních, zpravidla půlstoletí obnášejících datačních intervalů.

Dnes prakticky není v silách jednotlivce nahlédnout fenomén raně středověkých hradů/hradišť jakožto celistvý badatelský problém, tj. ve všech jeho aspektech. Je to prvořadě dáno rychlým rozvojem terénního i teoretického výzkumu. Ovšem na druhé straně je třeba zmínit značně rozrůzněný stav bádání v jednotlivých oblastech, který v mnoha ohledech brání širšímu srovnání. Co se týče „našeho“ zájmového území, nabízí se jeden zajímavý problém, který dnes alespoň stojí za připomenutí a krátkou bilanci, ač stav pramenné základny, resp. stav publikací pramenů, dovoluje toliko kladení otázek, nikoli jejich zodpovídání. Na mysli máme existenci tzv. párových hradů, tj. dvojice lokalit, které jsou situovány nápadně blízko sebe. Příklady tohoto druhu nalezneme severně i jižně od krušnohorského hřebene, jde tedy o téma přesahující hranice určitého regionu. Navíc můžeme úzce navázat na starší bádání, neboť tzv. párové hrady se několikrát staly tématem studií, které se zaobírají – velmi zjednodušeně řečeno – počátky vzniku politických útvarů, budovaných na principu centrální moci: říše Otonů a panství Přemyslovců. Důvod, proč se soustředíme právě na párové hrady, se úzce odvíjí i od prvního oddílu předkládané práce – jde totiž o lokality, kde se v nemalém množství vyskytuje keramika zabrušanského okruhu, a nasnadě jsou otázky stran relativní a absolutní chronologie jak samotných hradů, tak specifické keramiky.

Příspěvek je členěn do několika částí. Nejprve byly ve zkratce probrány písemné prameny, resp. zmínky o hradech v souvislosti s vojenskými taženími. Posléze jsme se zaměřili na situaci v saském Polabí, kde se na příkladu tzv. párových hradišť pokusíme vytyčit meze a možnosti archeologického bádání ohledně vojenské strategie, sídel elity, správního systému apod. Problém, na který budeme neustále narážet, tkví v nesouměřitelnosti stavu českého a saského bádání. Zatímco v Čechách vyšlo v poslední době několik studií bilancující bádání o raně středověkých hradech, pro oblast saského Polabí, respektive celkově dnešního Saska, podobné studie v podstatě chybí.

Za současného stavu poznání je obtížné nějak konkrétně propojit svědectví hmotných a písemných pramenů - na straně jedné hradišť a na druhé zmínek kronikářů o válečných událostech. Obecně lze říci, že hrady v saském Polabí v 10. století plnily roli pevností. Dobové zmínky o jejich obléhání a dobývání jsou toho jednoznačným důkazem. Ovšem ten či onen hrad kronikáři zmiňují nezářidka jen jednou či dvakrát (Míšeň je v tomto ohledu naprostou výjimkou). Nic určitého neříkají o jeho okolnostech založení a zániku. Výmluvným obrazem naší bezradnosti jsou relativně četné informace, které v písemných pramenech nalezneme o hradišti Löbsal, uvažovaném hradu Lebusa, nedaleko Míšně. Z kroniky Dětmara z Merseburku se dovídáme, že Jindřich I. jej dobyl roku 929. Další zmínka téhož kronikáře se týká roku 1012, kdy Jindřich II. nechal znovu vystavět hrad Lebusa. Práce započaly ještě v lednu a za 14 dní byly dokončeny, poté byla na hrad dosazena posádka. Ovšem vzápětí hrad dobylo vojsko Boleslava Chrabrého. Na podstatné otázky, které si nad těmito kusými údaji můžeme klást, nedokážeme odpovědět. Byl hrad Lebusa po svém dobytí v roce 929 bezprostředně opuštěn? Byl osídlen ve 2. - 3. třetině 10. století? Těžko tedy můžeme postoupit dále a ptát se, jakých forem nabývala správa/ovládání slovanských zemí v době časných saských tažení, nebo v době, kdy se již ustavovalo míšeňské markrabství spolu s biskupstvím atd. Též si lze připomenout Dětmara slova o jistém „strážci“ slovansky znějícího jména Scih, jemuž byla roku 1012 správa hradu Lebusa svěřena. A kronikář dodává, že kolikrát tento muž dostal nějaký hrad do své péče, pokaždé ho ztratil. A zase můžeme jen spekulovat. Byl tento muž skutečně slovanského původu? Pocházel z okolí Míšně, či z nějakého jiného (vzdálené) slovanského území? Jaké bylo vlastně jeho sociální postavení? V podstatě na nic z toho neznáme odpovědi. A přitom zprávy o hradu Lebusa jsou výjimečně početné.

Obrátíme-li pozornost k archeologickým pramenům, o nichž tušíme, že poskytují klíč k řešení oněch otázek, opět nezbyvá než konstatovat, že za současného stavu poznání můžeme jediné spekulovat. Podíváme-li se na mapu hradišť saského Polabí, položíme si základní otázku: Bylo nutné danou oblast skutečně potřeba zajistit pomocí budování (tolika) nových hradišť? Jen v okolí Míšně evidujeme relativně vysoký počet (snad) paralelně existujících hradišť. Právě pro koncentraci hradů kolem Míšně by bylo relevantní uvažovat o militárním důvodu – tvořily by jakýsi ochranný kruh kolem ústřední Míšně. Je však otázka, zda by z hlediska logiky tehdejšího vojenství dávalo smysl za tímto účelem budovat náročně pevnosti. Vždyť každá z nich musela být obsazena dostatečně silnou posádkou – a tu bylo zapotřebí nějak živit. Z logiky věci lze usuzovat, že v případě nebezpečí by bylo jistě výhodnější využít existující fortifikaci a nerozměňovat vojenský potenciál (posádek nutných k zajištění obranných pozic, budování a údržbě hradeb).

Byly zmiňované hrady odrazem strukturálních změn v důsledku přímého obsazení zdejšího území Otony? G. Billig se domnívá, že nově zakládané hrady již od 10. století představovaly střediska hradských obvodů (*Burgwardorganisation*), jejichž zakládání je spojováno s prosazováním říšské moci. Jenže písemné prameny pro 10. století o ničem takovém prakticky nic nevyprávějí. Pravidelný systém správních hradišť lze zrekonstruovat nejdříve pro 11. století. Tehdejší situace byla jistě dosti vzdálena časům kolem poloviny 10. století.

Nástup nových mocenských pořádků bezpochyby demonstrovala Míšeň. Z jakého důvodu vzniklo tolik nových hradů v jejím bezprostředním okolí, a to (alespoň podle současných datačních kritérií) již ve 2. - 3. třetině 10. století? To je doba, kdy se moc saských panovníků v dané oblasti jen obtížně prosazovala. V úvahu připadá jednak vojenská funkce objektů chránící vstup do oblasti. Na druhou stranu si lze položit otázku, zda nebylo výhodnější spíše využít ještě existující nebo v ruinách se nacházející starší objekty (vynaložení méně práce). Neméně závažná je i otázka, proč ony tzv. mladší hrady po poměrně krátké době zanikají (některé pravděpodobně už v 1. polovině 11. století)? Obecně lze uvažovat, že moc saských panovníků se v 10. století musela opírat o širokou skupinu lokálních předáků. Vždyť tak velkou oblast nemohli Otoni okamžitě (plošně) zajistit. Výmluvným dokladem jsou právě desítky záznamů kronikářů o pravidelně se opakujících válečných taženích. Naskýtá se tedy otázka, zda početná hradiště 10. století, která nemají sídelní kontinuitu do starší ani mladšího období, mohla představovat sídla lokálních předáků/vládců, na jejich vůli

závisely válečné úspěchy jak Sasů, Poláků, tak i Čechů? S tím bezprostředně souvisí otázka, proč tato hradiště vyrůstají v těsné blízkosti tradičních kmenových center. „Mladší“ hrady se od nich odlišují toliko rozlohou, nikoli strategičtější polohou. Snad tedy byla lépe hájitelná. To jsou ale otázky, které za současného stavu pramenné základny nelze zodpovídat.

Vývoj od starých lokálních center k správní síti větších politických útvarů probíhal spíše postupně a toto „mezidobí“ bylo ideální pro etablování nové elitní vrstvy nebo staré v nových poměrech kooperující elity, která uznala podřízenost Říši. Pro nového vládce, ať už otonského nebo přemyslovského, byla lokální elita potřebná pro ustavení a udržení politických poměrů. Pravděpodobně teprve postupně došlo k založení popřípadě přestavění některých starších, již dříve osídlených a nadále využívaných, hradů na kastelánské hrady nebo centra tzv. burgwardů (za účelem centralizace moci). V této souvislosti je potřeba zacházet opatrně s termíny jako „Burgwardorganisation“ a hradská organizace, které jsou do 10. století promítány zejména na základě písemných pramenů z 11. a 12. století. Předkládané hypotetické úvahy měly ukázat, že na základě přístupných pramenů lze zformulovat více možností interpretace.